

QADIMGI SHARQ MANBALARIDA QO'RQUV TUSHUNCHASINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

Turon universiteti Xorijiy tillar fakulteti talabasi

Qo'chqorova Dilafro'z Marat qizi

Ilmiy rahbar: Homidov Humoyun Ramazon o'g'li

Turon universiteti Xorijiy tillar fakulteti o'qituvchisi

humoyunhamidov19@gmail.com

ORCID ID: 0009-0007-4710-5650

Annotatsiya. Maqolada Qadimgi Sharqning mifologik, diniy va falsafiy manbalarida qo'rquv tushunchasining shakllanishi o'rganiladi. Qadimgi Misr, Mesopotamiya, Hindiston va Xitoy manbalari asosida qo'rquvning tabiat, ilohiy kuchlar, o'lim va jazo bilan bog'liq talqinlari tahlil qilinadi. Shuningdek, uning mifologik tasavvurdan diniy-axloqiy kategoriyaga aylanish jarayoni yoritiladi.

Kalit so'zlar: Qadimgi Sharq, qo'rquv, genezis, mifologiya, diniy tafakkur, o'lim, jazo.

Аннотация. В статье рассматривается формирование понятия страха в мифологических, религиозных и философских источниках Древнего Востока. На материале источников Древнего Египта, Месопотамии, Индии и Китая анализируется связь страха с природой, божественными силами, смертью и наказанием. Раскрывается его переход от мифологического представления к религиозно-нравственной категории.

Ключевые слова: Древний Восток, страх, генезис, мифология, религиозное мышление, смерть, наказание.

Abstract. The article examines the formation of the concept of fear in the mythological, religious, and philosophical sources of the Ancient East. Sources from Ancient Egypt, Mesopotamia, India, and China are used to analyse fear in relation

to nature, divine forces, death, and punishment. The study also explains its transformation from a mythological idea into a religious and moral category.

Keywords: *Ancient East, fear, genesis, mythology, religious thought, death, punishment.*

Kirish. Qoʻrquv insoniyat tarixidagi eng qadimiy ruhiy-emotsional hodisalardan biridir. U dastlab insonning tabiat hodisalari, yovvoyi hayvonlar, kasallik, oʻlim va nomaʼlum kuchlar oldidagi ojizligi natijasida yuzaga kelgan. Qadimgi Sharq xalqlarining mifologik va diniy tasavvurlarida qoʻrquv nafaqat ruhiy holat, balki insonni ilohiy kuchlarga itoat etishga undovchi sakral tushuncha sifatida ham namoyon boʻlgan.

Qadimgi Misr, Mesopotamiya, Hindiston va Xitoy manbalarida qoʻrquv xudolar gʻazabi, gunoh, jazo, oʻlim va taqdir bilan bogʻliq holda talqin qilingan. Vaqt oʻtishi bilan ushbu tushuncha mifologik tasavvur doirasidan chiqib, diniy-axloqiy va falsafiy mazmun kasb etgan. Shu jihatdan Qadimgi Sharq manbalarida qoʻrquv tushunchasining shakllanishi va rivojlanishini oʻrganish uning tarixiy ildizlari, maʼnaviy mohiyati hamda keyingi davr adabiy-falsafiy tafakkuriga taʼsirini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili (Literature review). Qadimgi Sharq manbalarida qoʻrquv tushunchasi bir qator sharqshunos, folklorshunos va eposshunos olimlar tomonidan oʻrganilgan. Endryu Jorj “Bilgamish” dostonining ilmiy-tanqidiy matnini tayyorlab, undagi oʻlim qoʻrquvi va abadiylik izlash motivlarini yoritgan. Jan Bottero Mesopotamiya diniy tafakkurida qoʻrquvning xudolar gʻazabi, gunoh, jazo va taqdir bilan bogʻliqligini tadqiq etgan. Jon Brokington “Ramayana” va “Mahabharata”ning shakllanishi, poetikasi va diniy qatlamlarini oʻrgangan. Alf Xiltebaytel “Mahabharata”dagi burch, jang, oʻlim va axloqiy tanlov masalalarini tahlil qilgan. Meri Boys esa “Avesto” va zardushtiylikdagi ezgulik va yovuzlik kurashi, gunoh, oʻlim hamda oxirat jazosi haqidagi qarashlarni yoritgan. Talat Tekin Toʻnyuquq bitiktoshining matni, tili va tarixiy mazmunini tadqiq etgan. Hodi Zarifov, Viktor

Jirmunskiy va To'ra Mirzayev "Alpomish" dostonining shakllanishi, syujeti va qahramonlik xususiyatlarini o'rganganlar.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada psixoanalitik, tavsifiy-tahliliy, badiiy-tahliliy, kontekstual tahlil, germeneytik tahlil, psixologik tahlil va matn tahlili metodlaridan foydalanildi.

Natijalar va muhokama. Qadimgi Sharq manbalarida qo'rquv tushunchasi mifologiya, din, o'lim, taqdir va qahramonlik bilan bog'liq holda o'rganilgan. "Bilgamish" dostonining matnshunoslik va poetik xususiyatlarini tadqiq etishda Endryu Jorj, Stefani Dalli va Jan Botteroning xizmatlari muhimdir. Endryu Jorj dostonning tanqidiy matnini tayyorlab, unda qahramonning o'lim oldidagi qo'rquvi va abadiy hayot izlashini asarning asosiy mavzularidan biri sifatida ko'rsatgan.[1] Jan Bottero esa Mesopotamiya diniy tafakkuridagi xudolar g'azabi, gunoh, jazo va insonning taqdir oldidagi ojizligini tadqiq qilgan.[2] "Ramayana" va "Mahabharata" eposlari Jon Brokington va Alf Xiltebaytel tomonidan keng o'rganilgan. Jon Brokington sanskrit eposlarining shakllanish tarixi, tili, poetikasi va diniy qatlamlarini tadqiq etgan.[3] Alf Xiltebaytel esa "Mahabharata"dagi dxarma, jang, o'lim, taqdir va axloqiy tanlov masalalarini tahlil qilgan.[4] Ushbu tadqiqotlar mazkur eposlarda qo'rquvning qahramonlik burchi va ma'naviy sinov bilan bog'liqligini aniqlashga yordam beradi.

"Avesto" va zardushtiylik dini Meri Boys tomonidan tarixiy-diniy jihatdan o'rganilgan. Olim zardushtiylikdagi ezgulik va yovuzlik kurashi, gunoh, o'lim, oxirat sudi hamda jazo haqidagi qarashlarni yoritgan.[5] Bu tadqiqotlar "Avesto"da qo'rquvning diniy-axloqiy mohiyatini tushunishda muhim manba hisoblanadi.

To'nyuquq bitiktoshi Vilhelm Tomsen, Vasiliy Radlov, Sergey Malov va Talat Tekin kabi turkologlar tomonidan tadqiq etilgan. Talat Tekin bitiktoshning matni, tarjimasi, lug'ati va tarixiy mazmunini ilmiy asosda o'rgangan.[6] Bitiktoshda qo'rquv xalqning yo'q bo'lib ketish xavfi, dushman tahdidi, siyosiy mas'uliyat va harbiy jasorat bilan bog'langan. "Alpomish" dostoni Hodi Zarifov, Viktor Jirmunskiy, Muzayyana Alaviya va To'ra Mirzayev tomonidan o'rganilgan. Hodi

Zarifov va Viktor Jirmunskiyning “O‘zbek xalq qahramonlik eposi” monografiyasida dostonning shakllanish tarixi, syujeti, obrazlari va qahramonlik xususiyatlari tahlil qilingan.[7] Mazkur tadqiqotlarda qahramonlik, jasorat va sinov motivlari keng o‘rganilgan bo‘lsa-da, qo‘rquv motivi alohida ilmiy muammo sifatida yetarlicha tadqiq etilmagan.

Xulosa. Qadimgi Sharq manbalarining qiyosiy tahlili qo‘rquv tushunchasi insoniyat tafakkurining dastlabki bosqichlaridayoq shakllanganini ko‘rsatdi. “Bilgamish” dostonida u o‘lim va abadiylik, “Ramayana” hamda “Mahabharata”da jang, taqdir va burch, “Avesto”da gunoh, yovuzlik va ilohiy jazo bilan bog‘liq holda ifodalangan. To‘nyuquq bitiktoshida xalq va davlat taqdiri bilan bog‘liq jamoaviy xavotir, “Alpomish” dostonida esa sinov va dushman qarshisida qo‘rquvni jasorat bilan yengish g‘oyasi ustunlik qiladi.

Demak, qo‘rquv qadimgi manbalarda tabiiy-instinktiv holatdan diniy-sakral, ekzistensial va ijtimoiy-qahramonlik kategoriyasigacha rivojlangan. U insonni xavfdan ogohlantiruvchi tuyg‘u bo‘lish bilan birga, qahramonning ruhiy o‘zgarishi, axloqiy tanlovi va hayot mohiyatini anglashiga xizmat qiluvchi muhim badiiy-falsafiy vosita sifatida namoyon bo‘lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Boyce M. *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*. — London; Boston: Routledge & Kegan Paul, 1979. — 252 p.
2. Bottéro J. *Religion in Ancient Mesopotamia* / translated by Teresa Lavender Fagan. — Chicago: University of Chicago Press, 2001. — 246 p.
3. Brockington J. L. *The Sanskrit Epics*. — Leiden; Boston; Köln: Brill, 1998. — 569 p.
4. George A. R. *The Babylonian Gilgamesh Epic: Introduction, Critical Edition and Cuneiform Texts*: in 2 vols. — Oxford: Oxford University Press, 2003.
5. Hiltebeitel A. *Rethinking the Mahabharata: A Reader's Guide to the Education of the Dharma King*. — Chicago: University of Chicago Press, 2001. — 365 p.

6. Tekin T. *Tunyukuk Yazıtı*. — Ankara: Simurg Yayınları, 1994. — 80 s.
7. Жирмунский В. М., Зарифов Х. Т. *Узбекский народный героический эпос*. — М.: Государственное издательство художественной литературы, 1947. — 519 с.